

fremmest Organisationens og Arbejdets Historie gennem de 100 Aar. Det fremgaar klart, hvorledes Monumenta Germaniæ historica ikke blot danner Grundlaget for Historieværkerne — kunde man tænke sig Haucks Kirchengeschichte Deutschlands skreven uden dem? — men stadig forbereder ny Undersøgelser, idet ny Problemer øjnes i Horizonten, naar det værste Vildnis er ryddet ved Udgiverens Arbejde. Værdien af en stor Plan, fastholdt gennem skiftende Tider, Værdien af Continuitet i Uddannelse og Arbejde er Ledemotivet i Geschichte der Monumenta Germaniæ historica.

Ellen Jørgensen.

Efter længere Tids Ophold er de af Dr. M. Cornicelius 1912 og 1913 udgivne 2 første Bind af *Heinrich v. Treitschkes Briefe* (omtalt Hist. Tidsskr. VIII R. 6. Bd. S. 162 f.) blevet efterfulgte af et tredje og sidste, bestaaende af to Halvbind (udk. 1917 og 1920). Første Halvbind omfatter Tidsrummet 1866-71 — Højdepunktet for Tr.'s publicistiske Virksomhed —, medens andet Halvbind gaar til hans Død (1896). Hermed er saaledes et Værk afsluttet, der baade i biografisk og tidshistorisk Henseende maa siges at være af mere end almindelig Interesse.

Særlig Opmærksomhed er der for en dansk Historiker Anledning til at fæste ved den Omtale, Tr., som efter den preussisk-østrigske Krig var bleven Professor i Kiel — som han dog allerede det følgende Aar forlod — giver af Folk og Forhold i Holsten, en for disse alt andet end smigrende Omtale. »Normallandet« og »Normalmenneskene« er de Udtryk, han ynder at anvende om Holsten og dets Befolkning grundet paa dennes Væren sig selv nok. Vor Provins, skriver han (Briefe III, 135), bliver mig for hver Dag, der gaar, mere og mere afskyelig, og i stærke Udtryk fordømmer han Vedhængningen ved Augustenborgerne og den raadende Partikularisme. — Ogsaa om det nordslesvigske Spørgsmaal findes fra denne Tid nogle enkelte Udtalelser af ham. Som Følge af den herværende Befolknings Selvbehagelighed og Uretfærdighed er det, skriver han 21. Nov. 1866 (III, 115), en meget ondartet Sag. »Folkene dér vil utvivlsomt tilbage til Danmark; men Afstaaelsen vilde her hos alle tyske Partier sætte meget ondt Blod og i væsentlig Grad vanskeliggøre Anneksionen. Det kommer an paa, om denne skadelige Virkning er større end den, som ved Ikke-Opfyldelse af Prag-Freden vilde opstaa i den europæiske Politik, og dette kan jeg ikke afgøre, da jeg ikke sidder i Gudernes Raad.« Og noget senere (III, 125) udtaler han: »Om Nordslesvig er her *alle* Tyske, uden nogensomhelst Undtagelse, enige indtil Fanatisme. Afstaaelsen vilde for Preussen være i høj Grad be-

tænkelig, men at bryde den Forpligtelse, som er paalagt ved Freden, lader sig dog ikke uden videre gøre,« og naar hertil kom, at der i Nordslesvig ogsaa fandtes talrige Tyskere, hvis Nationalitet redningsløst vilde gaa til Grunde under Danmarks Styre, mener han, at det at indskrænke Afstemningen til et lille Distrikt — Tørninglen til Eks. — vilde være den taaleligste Udvej.

En betydelig Del af Samlingen optages og sikkert med god Grund af de Breve, Treitschke fra sine talrige Rejser i Tyskland og i Udlandet sendte sin Hustru; impulsive og levende Skildringer, der taler højt om Tr.'s Evne til, trods sin efterhaanden fuldkomne Døvhed, at opfange det karakteristiske ved Lande og Folk. Disse Rejser tjente ikke blot til Rekreation fra en anstrengende publicistisk og videnskabelig Virksomhed, men var ham tillige en nødvendig Forudsætning for denne: Som han et Sted (III, 585) bemærker, var det, at skrive om Lande, man aldrig havde set, og hvis Sprog man ikke kendte, ham »for abstrakt«, og i hans *Deutsche Geschichte* støder man ogsaa jævnlig paa Islæt, der stammer fra hans Rejseindtryk, se f. Eks. Omtalen af København (*Deutsche Geschichte* V, 569, *Briefe* III, 172 f), som han besøgte Efteraaret 1867 fra Kiel.

Om *Deutsche Geschichte*, Arbejdet paa den, Modtagelsen i Publikum o. l. indeholder Brevene selvfølgelig ikke saa lidt. Fra den første beskudne Plan i Aaret 1860, da Preussens Historie slet ikke var bestemt til at medtages i den, og Tr. anslog Varigheden for dens Udarbejdelse til omkring 2 Aar (*Briefe* II, 121), voksede den efterhaanden under Udformningen til noget væsentlig andet og monumentalt. Det første Bind kunde først i 1879 se Lyset, og med de følgende kom Tr. til at fortsætte lige til sin Død og endda uden at se Værket fuldendt. De Angreb — navnlig H. Baumgartens —, der blev rettet mod Fremstillingens Objektivitet, tog Tr. sig meget nær. Da han begyndte paa Bogen, skriver han et Sted (III, 551), havde han været saa naiv at tro, at det maatte være muligt at berede Tyskerne en Glæde; for denne Illusion var han nu helbredet. Og tillige følte han, hvad der for en saa rig Personlighed som hans maatte ligge særlig nær, Utilfredsstillelsen ved, at under Arbejdet ikke alle Sjælens Evner blev tagne i Brug, ligesom Tankerne drog forud og tumlede med nye og lokkende Planer — saaledes navnlig en Bog om Politik — der skulde virkeliggøres, naar *Deutsche Geschichte* blev færdig.

Naar alt kommer til alt, er Historikeren dog Slave af sit Stof, udtaler han saaledes 19. Juli 1884 (III, 564), og han glæder sig allerede til den Tid, da han vil kunne skabe et Værk mere frit ud af sit eget Hoved. Ved Omtalen af en Gennemlæsning af Dunckers

Geschichte des Alterthums udtrykker han sin Længsel efter et omfattende universalhistorisk Arbejde (III, 585): »Denne Mangesidighed svarer egentlig til min Natur, og jeg føler det ofte som en Tvang, at jeg nu maa bruge saa mange Aar paa et Aarhundredes, ganske vist et meget rigt Aarhundredes Historie ...« At Arbejdet med Deutsche Geschichte dog var ham en dyb Lykke, derom vidner mange Ytringer i Brevene, og under en langvarig, smertelig Øjenlidelse i sine senere Aar og med Hensyn paa de Sorger — Sønnens Død, Hustruens Sygdom — der havde ramt ham, udbryder han (III, 623): »Jeg har nu givet Afkald paa alt, hvad man kalder Lykke, og nærer blot det ene, brændende Ønske: igen at kunne arbejde. Livet er saa kort, og saa mange Aar er for mig gaaede hen med politiske Kampe ...«

Holger Hjelholt.

Som Led i *Harvard Historical Studies* har Joseph Vincent Fuller i 1922 udgivet et Værk om europæisk Storpolitik: *Bismarck's Diplomacy at its Zenith*. Titelen vil forekomme mange misvisende, idet Bogen egentlig kun behandler Aarene 1886 og 1887, men Forfatteren ser Tysklands Stilling i 1888 som ganske forskellig fra, hvad den var »tre Aar før, da det tyske Rige stod som Midtpunkt for et System af Alliancer og Forstaaelser, der omfattede hele det europæiske Fastland. I Aaret 1888 var dette System ved at synke i Ruiner«. Der er naturligvis noget rigtigt i dette. Bevægelsen hen mod det To-Forbund, som skulde genoprette Ligevægten i Europa, var bleven mere tydelig i de nævnte Aar, men Tendensen havde været der tidligere. 1886-87 som Zenith for den bismarckske Løbebane er noget vilkaarligt valgt.

Det betydningsfulde ved Fullers Bog er imidlertid, at han har gennemgaaet et mægtigt ganske vist kun trykt Stof; ikke blot samtidig og senere Literatur er draget med ind, men ogsaa Dagbladsartikler er i stor Udstrækning benyttet. Methodisk svækkes hans Undersøgelse ved, at han egentlig ingen Kritik anvender overfor disse Kilder, alt tages med, hvis det passer i Rammerne, men samtidig har han utvivlsomt ved dette Gravearbejde til Tider faaet fat paa noget, der kan minde om en Ariadnetraad. Han giver saaledes gode Grunde for, at »de bulgarske Breve« efter deres Indhold om end ikke i den overleverede Form er ægte nok.

Den væsentlig kronologiske Fremstillingsform giver desuden en vis Sammenhæng i Udviklingen, selv om den ikke letter Overblikket, og her og der fremsætter Forfatteren ogsaa træffende Bemærkninger. Ejendommeligt er det saaledes at se, hvorledes denne amerikanske Historikers Tro til Forsikringerne om det